

ADELA GĄSIOROWSKA

Uzyskanie osobowości prawnej przez terenową jednostkę organizacyjną stowarzyszenia – szanse i wyzwania

AUTORKA

jest koordynatorką Programu Rzeczniczego w Ogólnopolskiej Federacji Organizacji Pozarządowych.

SŁOWA KLUCZOWE:

stowarzyszenie, terenowa jednostka organizacyjna, osobowość prawna, organizacje pozarządowe

DOI:

10.26368/17332265-046-2-2019-4

ABSTRAKT

Przedmiotem artykułu jest analiza szans i wyzwań związanych z uzyskaniem przez terenową jednostkę organizacyjną stowarzyszenia osobowości prawnej. Warunki funkcjonowania stowarzyszenia z tak zwaną podwójną osobowością prawną określają przepisy Prawa o stowarzyszeniach w kształcie nadanym im nowelizacją z 2015 roku. Nowelizacja wyeliminowała część problemów związanych z funkcjonowaniem takich stowarzyszeń i zacieśniła związki między stowarzyszeniem a jego terenowymi jednostkami. Skutki uzyskania przez terenową jednostkę osobowości prawnej wynikają także z przepisów prawa administracyjnego i podatkowego, opierających na pojęciu osoby prawnej stosowane przez siebie definicje, w tym definicję organizacji pozarządowej. W konsekwencji uzyskanie osobowości prawnej wpływa na obowiązki i uprawnienia publicznoprawne terenowej jednostki, a także na zasady odpowiedzialności członków jej zarządu.

Pierwotna wersja Prawa o stowarzyszeniach nie dopuszczała możliwości uzyskiwania osobowości prawnej przez terenowe jednostki organizacyjne stowarzyszeń. Przepisy ustawy przewidywały jedynie istnienie terenowych jednostek funkcjonujących w ramach osobowości prawnej stowarzyszenia, ograniczając ponadto tę możliwość do stowarzyszeń podlegających rejestracji w Krajowym Rejestrze Sądowym (art. 10 ust. 2 i art. 42 ust. 1 pkt 1 ustawy).

Możliwość uzyskiwania przez terenowe jednostki organizacyjne stowarzyszenia rejestrowego osobowości prawnej pojawiła się jednak wraz z pierwszą nowelizacją Prawa o stowarzyszeniach w 1990 roku (art. 1 Ustawy o zmianie ustawy – Prawo o stowarzyszeniach oraz Ustawy o szkolnictwie wyższym). Dodano wówczas art. 17 ust. 1a Prawa o stowarzyszeniach, zgodnie z którym terenowe jednostki mogły uzyskiwać osobowość prawną, jeśli przewidywał to statut stowarzyszenia.

Dodanie tego przepisu było między innymi wynikiem strajków prowadzonych w maju i czerwcu 1989 roku przez Niezależne Zrzeszenie Studentów, domagające się przywrócenia jego statutu w wersji sprzed 1989 roku, nadającej

jego terenowym jednostkom osobowość prawną (por. Sprawozdanie stenograficzne...). Wprowadzenie tej zmiany miało również zwiększyć możliwość prowadzenia przez stowarzyszenia działalności gospodarczej, szczególnie w obliczu zmniejszenia możliwości ubiegania się o dotacje ze środków publicznych. Według ustawodawcy stowarzyszenia korzystające z tego modelu miały mieć charakter „luźnych federacji oddziałów terenowych”, odbiegający od typowego, scentralizowanego modelu (por. *ibidem*).

Model podwójnej osobowości prawnej stowarzyszenia i jego terenowych jednostek odmiennie definiowało jednak orzecznictwo. Jeszcze na gruncie wprowadzonych w 1990 roku przepisów Sąd Apelacyjny w Poznaniu w wyroku z dnia 21 listopada 2007 roku wskazywał, że terenowe jednostki „jako jednostki organizacyjne stowarzyszenia, składają się na jednolitą i scentralizowaną organizację, w której – będąc osobami prawnymi – stanowią jego wewnętrzne komórki organizacyjne”. W wyroku tym sąd zaznaczył, że po rejestracji terenowa jednostka zyskuje jako osoba prawna samodzielność i niezależność w sferze stosunków cywilnoprawnych i majątkowych. Jednocześnie podkreślił, że nabycie przez nią osobowości prawnej nie oznacza nabycia pełnej samodzielności, ponieważ nie korzysta ona z autonomii w zakresie działalności statutowej.

Takie rozumienie podwójnej osobowości prawnej stowarzyszenia i jego terenowych jednostek umocniła nowelizacja Prawa o stowarzyszeniach z 2015 roku (art. 1 Ustawy o zmianie ustawy – Prawo o stowarzyszeniach oraz niektórych innych ustaw). Jak wskazano w jej uzasadnieniu, celem wprowadzenia zmian było „uregulowanie i rozwiązanie problemów większych stowarzyszeń rejestrowych, posiadających terenowe jednostki organizacyjne”. Wśród problemów tych projektodawca wymienił rejestrację zmian w statucie przez różne sądy rejestrowe (właściwe dla stowarzyszenia i jego poszczególnych terenowych jednostek), sprawy majątkowe w zakresie własności i zobowiązań finansowych oraz powoływanie i odwoływanie władz terenowych jednostek. Przyjęte rozwiązania miały „ostatecznie doprecyzować koncepcję podwójnej osobowości prawnej i wyeliminować rozbieżne praktyki sądów rejestrowych” (por. uzasadnienie Ustawy o zmianie ustawy – Prawo o stowarzyszeniach oraz niektórych innych ustaw).

W miejsce wcześniejszych przepisów wprowadzono nowe art. 10a ust. 1–7 i 10b ust. 1–5, całościowo regulujące funkcjonowanie terenowych jednostek organizacyjnych. Przepisy te w niezmiennym kształcie obowiązują w Prawie o stowarzyszeniach również obecnie. Zgodnie z nimi stowarzyszenie może tworzyć terenowe jednostki organizacyjne, a jeśli statut tak stanowi, jednostki te mogą uzyskiwać również osobowość prawną (art. 10a ust. 1 i 3). Osobowość prawną uzyskują one po wpisie do Krajowego Rejestru Sądowego i tracą ją wraz z ich wykreśleniem, a wniosek o ich wpis oraz wykreślenie składa zarząd całego stowarzyszenia (art. 10a ust. 4–6).

Oprócz osiągnięcia postawionych przez projektodawcę celów dodane w 2015 roku przepisy wprowadziły również większą zależność między stowarzyszeniem a jego terenowymi jednostkami organizacyjnymi. Po pierwsze, w art. 10a ust. 2 jednoznacznie wskazano, że terenowa jednostka prowadzi działalność na podstawie statutu stowarzyszenia. Duże znaczenie w tym zakresie miało również dodanie art. 10a ust. 6 i 7, zgodnie z którymi wraz z utratą przez terenową jednostkę osobowości prawnej stowarzyszenie wstępuje we wszystkie jej prawa i obowiązki, a majątek pozostały po jej likwidacji pozostaje majątkiem stowarzyszenia. Nowelizacja umożliwiła ponadto nadawanie organom stowarzyszenia kompetencji do powoływania w terenowych jednostkach zarządów komisyjnych w sytuacji, gdy działalność jednostki wykazuje rażące lub uporczywe naruszanie przepisów prawa lub statutu stowarzyszenia (art. 10b ust. 1).

Na gruncie nowych przepisów utrzymała się wcześniej wyrażana w orzecznictwie koncepcja podwójnej osobowości prawnej stowarzyszenia, zgodnie z którą odrębność terenowej jednostki od stowarzyszenia wyraża się jedynie w stosunkach cywilnoprawnych – ma ona pełną zdolność do czynności prawnych, zdolność sądową oraz własny majątek. W zakresie stosunków wewnętrznych terenowa jednostka pozostaje jednak częścią stowarzyszenia i musi osiągać jego cele statutowe. Zrzeszeni w niej członkowie pozostają zaś członkami stowarzyszenia oraz są związani uchwałami i decyzjami jego organów (por. Rzetecka-Gil 2017).

Przyjęty model podwójnej osobowości prawnej jest nietypowy dla polskiego obrotu cywilnoprawnego. Rozwiązania takiego ustawodawca nie przewidział w stosunku do oddziałów spółek kapitałowych oraz spółdzielni w przepisach Kodeksu spółek handlowych i Prawa spółdzielczego. Osobowość prawną mogą jednak nabywać jednostki organizacyjne związków zawodowych i poszczególnych Kościołów (art. 15 ust. 1 Ustawy o związkach zawodowych oraz art. 13 ust. 1 Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, art. 4 ust. 2 Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej, art. 8 ust. 2 Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, art. 10 ust. 1 Ustawy o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego i inne).

Nabycie przez terenowe jednostki stowarzyszenia osobowości prawnej wiąże się z różnego rodzaju konsekwencjami prawnymi. Konsekwencje te wynikają nie tylko z przepisów Prawa o stowarzyszeniach, ale także z przepisów prawa administracyjnego i podatkowego regulujących określone prawa i obowiązki osób prawnych oraz odpowiedzialność członków ich organów. Celem artykułu jest analiza tych przepisów i zbadanie, w jakich warunkach przyjęcie w stowarzyszeniu modelu podwójnej osobowości prawnej jest korzystne dla stowarzyszenia i jego terenowych jednostek.

Treść statutu stowarzyszenia z podwójną osobowością prawną

Możliwość uzyskiwania osobowości prawnej przez terenowe jednostki organizacyjne stowarzyszenia musi być w myśl Prawa o stowarzyszeniach przewidziana w jego statucie (art. 10a ust. 3 zd. 1). Statut musi ponadto określać: warunki, które muszą być spełnione, aby jednostka mogła uzyskać osobowość prawną, zasady gospodarowania majątkiem, sposób jej reprezentowania, szczególnie zaciągania zobowiązań majątkowych oraz zawierania umów z członkami jej zarządu, a także szczegółowe zasady jej likwidacji (art. 10a ust. 3 zd. 2 pkt 1–4).

Określając warunki uzyskania osobowości prawnej, statut może wskazywać organ stowarzyszenia uprawniony do podjęcia uchwały w tym przedmiocie (por. Rzetecka-Gil 2017). Należy przyjąć także, że statut do podjęcia takiej uchwały może upoważniać władzę terenowej jednostki organizacyjnej. Statut może również wskazywać władze uprawnione do wnioskowania o podjęcie uchwały, jej minimalną treść (na przykład wskazanie nazwy, siedziby i terenu działania jednostki) oraz warunki jej ważności (na przykład wymogi kworum i większości). Podobne postanowienia znajdują się na przykład w statutach Niezależnego Zrzeszenia Studentów i Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego.

Statut stowarzyszenia może również wprost wskazywać, że wszystkie terenowe jednostki organizacyjne danego typu mają osobowość prawną. Uzyskują one wtedy osobowość prawną bez konieczności podejmowania dodatkowej uchwały w tym przedmiocie przez organy stowarzyszenia. W odniesieniu do chorągwi postanowienia takie zawiera statut Związku Harcerstwa Polskiego. Należy uznać, że takie rozwiązanie będzie bardziej użyteczne, jeśli stowarzyszenie zamierza nadawać osobowość prawną wszystkim jednostkom danego typu.

Wydaje się, że nie ma przeszkód, aby statut przewidywał, że niektóre typy terenowych jednostek mają osobowość prawną na jego mocy, a dla innych typów dla jej uzyskania statut wymagał podjęcia uchwały przez władzę stowarzyszenia lub terenowej jednostki. Niezależnie od warunków określonych w statucie, terenowa jednostka uzyskuje osobowość prawną dopiero z chwilą w rejestracji w Krajowym Rejestrze Sądowym (art. 10a ust. 5).

Przepisy Prawa o stowarzyszeniach nie wskazują, w jaki sposób statut powinien określać zasady gospodarowania majątkiem. Należy przyjąć, że statut może na przykład wskazywać składniki i źródła majątku terenowych jednostek oraz określać zasady prowadzenia przez nie działalności gospodarczej i odpłatnej działalności pożytku publicznego. Statut może również ograniczać uprawnienia zarządu terenowej jednostki do jej reprezentowania. Ograniczenia te mogą polegać na przykład na konieczności uzyskania zgody organów centralnych stowarzyszenia na dokonanie określonych czynności prawnych czy zastrzeżeniu prawa pierwokupu dla stowarzyszenia w wypadku zbywania majątku terenowej jednostki (por. statuty Polskiego Towarzystwa Turystycz-

no-Krajoznawczego i Związku Harcerstwa Polskiego). Zgodnie z art. 20 ust. 1 pkt 6 lit. a-d Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie statut może także zawierać określone w tych przepisach zakazy dysponowania majątkiem terenowej jednostki na rzecz zrzeszonych niej członków, członków jej organów, jej pracowników oraz ich osób bliskich.

Przez prawo do reprezentowania terenowej jednostki należy rozumieć uprawnienie do dokonywania jako ta jednostka czynności prawnych i procesowych oraz składania oświadczeń woli wobec osób trzecich, organów administracji publicznej i sądów, skutecznych wobec pozostałych podmiotów (por. Hadrowicz 2016). Przepisy Prawa o stowarzyszeniach nie wskazują wprost, że uprawnienie do reprezentowania stowarzyszenia i jego terenowych jednostek mających osobowość prawną przysługuje ich zarządom, tak jak w odniesieniu do zarządów spółek kapitałowych i spółdzielni czynią to odpowiednio art. 201 par. 1 i art. 368 par. 1 Kodeksu spółek handlowych oraz art. 48 par. 1 Prawa spółdzielczego. Mimo to należy przyjąć, że również zarząd stowarzyszenia lub jego terenowej jednostki jest organem uprawnionym do reprezentowania go na zewnątrz (por. Izdebski 2004; Suski 2011; Hadrowicz 2016). Określając sposób reprezentacji terenowej jednostki, statut powinien zatem wskazywać, czy oświadczenia woli jako jednostka powinien składać cały jej zarząd w formie uchwały, każdy z jego członków samodzielnie, czy też co najmniej dwóch członków działających łącznie (por. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 31 stycznia 1996 roku).

Zgodnie z art. 11 ust. 4 Prawa o stowarzyszeniach w umowach między stowarzyszeniem a członkiem zarządu oraz w sporach z nim stowarzyszenie reprezentuje członek organu kontroli wewnętrznej wskazany w uchwale tego organu lub pełnomocnik powołany uchwałą walnego zebrania członków albo delegatów. Przepis ten nie odnosi się jednak do zarządów terenowych jednostek organizacyjnych. Stowarzyszenie ma więc większą dowolność w określeniu w statucie sposobu reprezentacji terenowej jednostki w umowach z członkami jej zarządu. Jeżeli terenowa jednostka ma organ kontroli wewnętrznej lub walne zebranie członków, postanowienie dotyczące zawierania takich umów może być skonstruowane analogicznie do art. 11 ust. 4 Prawa o stowarzyszeniach. Mimo że nie wymaga tego art. 10a ust. 3 pkt 1–4 Prawa o stowarzyszeniach, należy przyjąć, że statut może także dodatkowo określać zasady reprezentacji terenowej jednostki w sporach z członkiem zarządu.

Wydaje się jednak, że statut nie może nadawać uprawnienia do reprezentacji terenowej jednostki w umowach lub sporach z członkami jej zarządu członkom centralnych organów stowarzyszenia. Osoby te nie są bowiem członkami organów terenowej jednostki, ale odrębnej osoby prawnej (stowarzyszenia), rozwiązanie takie byłoby zatem sprzeczne z art. 38 Kodeksu cywilnego.

Zgodnie z art. 10a ust. 7 zd. 1 i 2 Prawa o stowarzyszeniach w wypadku rozwiązania jednostki przeprowadza się jej likwidację, a majątek pozostały po

likwidacji pozostaje majątkiem stowarzyszenia. Ogólne zasady likwidacji określają stosowane odpowiednio art. 36–37 Prawa o stowarzyszeniach (art. 10a ust. 7 zd. 3). Postanowienia statutu wymagane na podstawie art. 10a ust. 3 pkt 4 przedmiotowej ustawy powinny zatem uszczegóławiać ustawowe zasady likwidacji, na przykład określając warunki ważności uchwały w jej przedmiocie lub określając źródło pokrycia jej kosztów na wzór art. 38 Prawa o stowarzyszeniach (por. statut Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego).

Oprócz postanowień wskazanych w art. 10a ust. 3 pkt 1–4 przedmiotowej ustawy statut stowarzyszenia może przewidywać możliwość powoływania w terenowych jednostkach organizacyjnych mających osobowość prawną zarządu komisarycznego, jeżeli działalność jednostki wykazuje rażące lub uporczywe naruszanie przepisów prawa lub statutu (art. 10b ust. 1). Statut powinien wtedy wskazywać także maksymalny okres, na który może być powołany zarząd komisaryczny (art. 10b ust. 2). Wydaje się, że może on również zawierać dodatkowe postanowienia, na przykład uszczegóławiać przesłanki powołania zarządu komisarycznego lub określać jego skład. Sposób reprezentacji jednostki przez zarząd komisaryczny powinien być zaś wskazany w uchwale go powołującej (art. 10b ust. 3).

Zgodnie z art. 10b ust. 1 Prawa o stowarzyszeniach uchwałę o powołaniu zarządu komisarycznego podejmuje wskazany w statucie organ. Przepis ten nie precyzuje, czy powinien być to centralny organ stowarzyszenia, czy też organ terenowej jednostki. Należy jednak przyjąć, że kompetencja do powoływania zarządu komisarycznego powinna przysługiwać któremuś z centralnych organów stowarzyszenia (zarządowi, organowi kontroli wewnętrznej czy walnemu zebraniu – art. 11 ust. 1 i 3 Prawa o stowarzyszeniach). Wskazuje na to cel stworzenia instytucji zarządu komisarycznego, jakim jest wprowadzenie kontroli stowarzyszenia wobec terenowych jednostek mających osobowość prawną (por. Rzetecka-Gil 2017).

Sukcesja majątkowa

Przepisy Prawa o stowarzyszeniach nie określają zasad sukcesji majątkowej między stowarzyszeniem a jego terenową jednostką uzyskującą osobowość prawną – określają one jedynie zasady sukcesji między likwidowaną terenową jednostką a stowarzyszeniem (art. 10a ust. 6–7). Nie wskazują więc one bezpośrednio, czy terenowa jednostka wstępuje wraz z uzyskaniem osobowości prawnej w określone prawa i obowiązki stowarzyszenia – tak jak czyni to na przykład art. 531 par. 1 Kodeksu spółek handlowych w odniesieniu do spółek handlowych powstających wskutek podziału.

Należy jednak zwrócić uwagę na istotną różnicę między sytuacją terenowej jednostki uzyskującej osobowość prawną a sytuacją spółki handlowej, na którą przenoszona jest część majątku spółki dzielonej przez wydzielenie

(art. 529 par. 1 pkt 4 Kodeksu spółek handlowych). Jedynym skutkiem nadania terenowej jednostce osobowości prawnej jest bowiem powstanie nowego podmiotu niemającego własnego majątku. Działalność terenowej jednostki funkcjonującej w ramach osobowości prawnej stowarzyszenia jest zaś prowadzona w jego imieniu, a dokonywane w jej zakresie czynności prawne wywołują skutki w sferze cywilnoprawnej stowarzyszenia. Nie ma zatem podstaw, aby przyjąć, że zobowiązania i wierzytelności związane z tą działalnością zostają przeniesione na terenową jednostkę wskutek nadania jej osobowości prawnej.

Po uzyskaniu przez terenową jednostkę osobowości prawnej stowarzyszenie może oczywiście w ramach odrębnej czynności prawnej przenieść na nią gospodarowany przez nią wcześniej majątek. Sukcesja majątkowa między stowarzyszeniem a jednostką nie będzie mieć jednak wówczas charakteru uniwersalnego – terenowa jednostka uzyska tylko te składniki majątkowe, w tym zobowiązania i wierzytelności, które zostaną indywidualnie wskazane w treści czynności prawnej.

Odpowiedzialność członków organów terenowej jednostki organizacyjnej mającej osobowość prawną

Wraz z uzyskaniem przez terenową jednostkę organizacyjną osobowości prawnej osoby pełniące funkcje w jej władzach stają się członkami jej organów w rozumieniu art. 38 Kodeksu cywilnego. W związku z tym nadanie terenowej jednostce osobowości prawnej powoduje pewne zmiany dotyczące odpowiedzialności tych osób.

Uzyskanie osobowości prawnej przez terenową jednostkę nie będzie jednak miało wpływu na odpowiedzialność członków jej władz za zobowiązania tej jednostki wobec osób trzecich. Przepisy Prawa o stowarzyszeniach nie zawierają przepisu odpowiadającego art. 299 par. 1 Kodeksu spółek handlowych, zgodnie z którym członkowie zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością ponoszą odpowiedzialność za zobowiązania spółki, jeżeli egzekucja przeciwko spółce okaże się bezskuteczna. Należy więc uznać, że nie ma podstaw, aby przypisać podobną subsydiarną odpowiedzialność członkom organów stowarzyszenia lub jego terenowej jednostki. Niezależnie od tego, czy terenowa jednostka będzie miała osobowość prawną, członkowie jej władz nie będą ponosić odpowiedzialności za zobowiązania tej jednostki lub stowarzyszenia.

Prawo o stowarzyszeniach nie zawiera także przepisów regulujących odpowiedzialność cywilnoprawną członków organów terenowych jednostek względem tych jednostek lub stowarzyszenia. Należy więc przyjąć, że odpowiadają oni w tym zakresie na zasadach ogólnych – aby przypisać im odpowiedzialność, konieczne jest łączne spełnienie trzech przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej. Przesłankami tymi są: wystąpienie zdarzenia, z którym łączy się powstanie obowiązku naprawienia szkody, wystąpienie

szkody po stronie terenowej jednostki oraz zaistnienie adekwatnego związku przyczynowo-skutkowego między zdarzeniem a szkodą (por. Radwański 2013). Niezależnie od uzyskania przez terenową jednostkę osobowości prawnej, jeżeli spełnione są przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej, członkowie jej władz ponoszą odpowiedzialność. Skutkiem uzyskania przez terenową jednostkę osobowości prawnej będzie zaś jedynie to, że jeśli szkoda wystąpi po jej stronie, członkowie jej władz będą ponosić odpowiedzialność wobec niej, a nie całego stowarzyszenia.

Należy przyjąć, że odpowiedzialność członków władz terenowej jednostki względem stowarzyszenia i jego jednostek może być odmiennie uregulowana w statucie (art. 2 ust. 1 Prawa o stowarzyszeniach). Statut może także odmiennie regulować odpowiedzialność wewnątrzorganizacyjną członków organów terenowych jednostek mających osobowość prawną, szczególnie wprowadzać możliwość powoływania w tych jednostkach zarządów komisarycznych (art. 10b ust. 1 Prawa o stowarzyszeniach).

Uzyskanie przez terenową jednostkę osobowości prawnej będzie jednak miało wpływ na odpowiedzialność publicznoprawną członków jej zarządu. Zgodnie z art. 116a par. 1 zd. 1 Ordynacji podatkowej za zaległości podatkowe osób prawnych innych niż spółki kapitałowe odpowiadają solidarnie całym swoim majątkiem członkowie organów zarządzających tymi osobami. Odpowiedzialność ta powstaje dopiero wówczas, gdy egzekucja z majątku tej osoby prawnej okazała się w całości lub w części bezskuteczna (art. 116 par. 1 w zw. z art. 116a par. 1 zd. 2 Ordynacji podatkowej). Uzyskanie przez terenową jednostkę osobowości prawnej ma zatem ten skutek, że członkowie jej zarządu stają się odpowiedzialni za jej zobowiązania podatkowe, przestają być zaś za nie odpowiedzialni członkowie zarządu stowarzyszenia.

Nadanie terenowej jednostce osobowości prawnej wywołuje analogiczne zmiany w zasadach odpowiedzialności za naruszenia przepisów Ustawy o rachunkowości. Kierownikami jednostek w rozumieniu tej ustawy są członkowie organu zarządzającego osobą prawną (art. 3 ust. 1 pkt 6 w zw. z art. 3 ust. 1 pkt 1 w zw. z art. 2 pkt 2 ustawy). Jeżeli terenowa jednostka organizacyjna nie ma osobowości prawnej, członkowie jej zarządu nie są odpowiedzialni za wykonywanie ich obowiązków. Sytuacja ta ulega zmianie w wyniku uzyskania przez nią osobowości prawnej – jako kierownicy jednostki za niewykonywanie swoich obowiązków członkowie zarządu podlegają odpowiedzialności karnej określonej w art. 77 i art. 79 Ustawy o rachunkowości.

Korzyści i obowiązki publicznoprawne

Przy ocenie szans i wyzwań wiążących się z uzyskaniem przez terenową jednostkę organizacyjną stowarzyszenia osobowości prawnej istotną rolę odgrywają także przepisy prawa administracyjnego i podatkowego, budujące niektóre z definicji na

pojęciu osoby prawnej. Wskutek posługiwania się przez nie tym pojęciem uzyskanie przez terenowe jednostki organizacyjne stowarzyszenia osobowości prawnej przesądza o możliwości stosowania wobec nich określonych uprawnień.

Za szczególnie istotny w tym zakresie należy uznać art. 3 ust. 2 ustawy o działalności pożytku publicznego, zawierający definicję organizacji pozarządowej. Zgodnie z tym przepisem organizacją pozarządową są niebędące jednostkami sektora finansów publicznych lub przedsiębiorstwami, instytutami badawczymi, bankami i spółkami prawa handlowego będącymi państwowymi lub samorządowymi osobami prawnymi, nie działające w celu osiągnięcia zysku, osoby prawne lub jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną. Terenowa jednostka organizacyjna będzie więc organizacją pozarządową jedynie wówczas, gdy uzyska osobowość prawną. Z uzyskaniem przez terenową jednostkę statusu organizacji pozarządowej wiążą się zaś nowe możliwości jej funkcjonowania.

Po pierwsze, terenowe jednostki stowarzyszenia będące organizacjami pozarządowymi mogą samodzielnie oraz niezależnie od siebie nawzajem i od stowarzyszenia uczestniczyć w otwartych konkursach ofert na realizację zadań publicznych (art. 11 ust. 3 Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie). Możliwość taka wydaje się szczególnie korzystna dla stowarzyszenia w wypadku regulaminów konkursów umożliwiających składanie tylko jednej oferty przez jedną organizację pozarządową. Jeśli terenowe jednostki stowarzyszenia mają osobowość prawną, w konkursie takim mogą wziąć udział niezależnie od siebie wszystkie jednostki oraz samo stowarzyszenie. Uzyskanie przez terenowe jednostki statusu organizacji pozarządowych może być również korzystne, jeśli regulamin pozwala na uczestniczenie w konkursie jedynie podmiotom o lokalnym lub regionalnym zasięgu działalności.

W zakresie pozyskiwania środków na działalność lokalną terenowe jednostki organizacyjne, uzyskując osobowość prawną, zyskują również uprawnienie do występowania z inicjatywą lokalną. Zgodnie z art. 19b ust. 1 Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie mieszkańcy jednostki samorządu terytorialnego mogą za pośrednictwem organizacji pozarządowych składać wnioski o realizację zadania publicznego do jednostki samorządu terytorialnego, na terenie której mają miejsce zamieszkania lub siedzibę. Możliwość korzystania z inicjatywy lokalnej za pośrednictwem organizacji pozarządowych ograniczona jest do organizacji lokalnych (por.: Staszczuk 2013; Blicharz 2012). Z uprawnienia tego mogą zatem korzystać w poszczególnych jednostkach samorządu terytorialnego różne terenowe jednostki organizacyjne mające osobowość prawną, nie przysługuje ono zaś stowarzyszeniu niebędącemu organizacją lokalną.

Po drugie, terenowe jednostki będące organizacjami pozarządowymi mogą delegować swoich przedstawicieli do odpowiednich wojewódzkich, powiatowych oraz gminnych rad działalności pożytku publicznego (art. 41b ust. 1 pkt 4

i art. 41f pkt 3 Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie). Mogą one także niezależnie od siebie udzielać kandydatom do ogólnopolskiej Rady Działalności Pożytku Publicznego poparcia wymaganego na podstawie art. 36 ust. 2 pkt 1 przedmiotowej ustawy.

Po trzecie, jeśli terenowe jednostki mają osobowość prawną, jako odrębne organizacje pozarządowe mogą niezależnie od siebie i stowarzyszenia ubiegać się o uzyskanie statusu organizacji pożytku publicznego (art. 20 ust. 1 Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie). Ponadto zakaz prowadzenia odpłatnej działalności pożytku publicznego i działalności gospodarczej w odniesieniu do tego samego przedmiotu działalności (art. 9 ust. 3) będzie dotyczyć każdej z takich jednostek odrębnie. Jeśli więc nawet terenowa jednostka będąca organizacją pozarządową prowadzi odpłatną działalność pożytku publicznego w odniesieniu do danego przedmiotu działalności, to inna jednostka tego samego stowarzyszenia może w odniesieniu do niego prowadzić działalność gospodarczą. Sytuacja taka nie jest możliwa w stowarzyszeniu, którego terenowe jednostki nie mają osobowości prawnej.

Po czwarte, uzyskanie osobowości prawnej przez terenowe jednostki zwiększa możliwość korzystania przez nie z uproszczenia przewidzianego w art. 10a ust. 1 pkt 1–5 Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Zgodnie z tymi przepisami, jeśli organizacja pozarządowa spełnia określone w nich wymogi, może prowadzić uproszczoną ewidencję przychodów i kosztów. Ostatnim z warunków skorzystania z uproszczonej ewidencji jest osiągnięcie w roku poprzedzającym wybór jej prowadzenia przychodów w wysokości nieprzekraczającej 100 tysięcy złotych. Jeżeli więc całość rocznych przychodów stowarzyszenia przewyższa tę kwotę, stowarzyszenie (w tym jego terenowe jednostki niemające osobowości prawnej) nie może prowadzić uproszczonej ewidencji. Gdy jednak jego jednostki terenowe mają osobowość prawną, wówczas próg 100 tysięcy złotych przychodu dla każdej z nich oraz dla centrali stowarzyszenia liczony jest odrębnie.

Uzyskanie osobowości prawnej przez terenowe jednostki organizacyjne zwiększa także prawdopodobieństwo korzystania przez nie ze zwolnienia podmiotowego z art. 113 ust. 1 Ustawy o podatku od towarów i usług. Zgodnie z tym przepisem z podatku od towarów i usług zwolniona jest sprzedaż dokonywana przez podatników, u których wartość sprzedaży nie przekroczyła łącznie w poprzednim roku podatkowym kwoty 200 tysięcy złotych. Artykuł 15 ust. 1 ustawy definicję podatnika również opiera na pojęciu osoby prawnej. Terenowe jednostki mające osobowość prawną będą zatem odrębnymi od stowarzyszenia podatnikami, o ile będą samodzielnie wykonywać działalność gospodarczą w rozumieniu ustawy o podatku od towarów i usług. Dla każdej z nich i dla centrali stowarzyszenia próg zwolnienia z art. 113 ust. 1 ustawy również liczony będzie wtedy oddzielnie.

Stowarzyszenie, którego terenowe jednostki mają osobowość prawną, może także w szerszym zakresie korzystać z wyłączenia przewidzianego w art. 3 pkt 1 Ustawy o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych. W myśl tego przepisu ustawy nie stosuje się do imprez turystycznych i powiązanych usług turystycznych, które są oferowane oraz których zamawianie i realizowanie jest ułatwiane okazjonalnie, na zasadach niezarobkowych i wyłącznie ograniczonej grupie podróżnych. Jeśli zatem terenowe jednostki stowarzyszenia mają osobowość prawną, przesłanka okazjonalnego oferowania i ułatwiania będzie rozpatrywana odrębnie dla każdej jednostki.

Posługiwanie się przez ustawodawcę pojęciem osoby prawnej w definicjach z zakresu prawa publicznego wpływa również na modyfikację obowiązków ciążących na terenowych jednostkach uzyskujących osobowość prawną. W zakresie obowiązków wynikających z przepisów Ustawy o rachunkowości terenowa jednostka mająca osobowość prawną jest zobowiązana do prowadzenia dokumentacji opisującej jej politykę rachunkowości (art. 10 ust. 1), a także do sporządzania i zatwierdzania sprawozdania finansowego zgodnie z art. 45–54. Ponieważ terenowa jednostka niemająca osobowości prawnej nie stanowi jednostki w rozumieniu przepisów Ustawy o rachunkowości (art. 2 ust. 1 pkt 1 w zw. z art. 3 ust. 1 pkt 1), nie musi samodzielnie wykonywać tych obowiązków, gdyż obciążają one wtedy łącznie całe stowarzyszenie.

Taka sama sytuacja występuje w odniesieniu do sprawozdawczości podatkowej. Będąc podatnikami w rozumieniu Ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, terenowe jednostki uzyskujące osobowość prawną mają obowiązek samodzielnego składania zeznania o wysokości osiągniętego dochodu lub poniesionej straty w roku podatkowym (art. 27 ust. 1 w zw. z art. 1 ust. 1). Są one także zobowiązane do samodzielnego obliczania i pobierania od swoich pracowników zaliczek na podatek dochodowy (art. 31 Ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych).

Po uzyskaniu osobowości prawnej terenowe jednostki organizacyjne mają ponadto obowiązek zgłaszania zmiany danych zawartych w Krajowym Rejestrze Sądowym (art. 53a Ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym). Postępowanie w tej sprawie jest jednak zwolnione z opłat (art. 17 ust. 3 Prawa o stowarzyszeniach). Jednostki te są również zobowiązane do aktualizowania swoich danych identyfikacyjnych zgodnie z art. 9 ust. 1 Ustawy o zasadach ewidencji i identyfikacji podatników i płatników.

Wprowadzone w 2015 roku zmiany w Prawie o stowarzyszeniach niewątpliwie wpłynęły na zasadność nadawania terenowym jednostkom osobowości prawnej, eliminując istotne problemy związane z ich wcześniejszym funkcjonowaniem. Zmiany te doprowadziły także do zacieśnienia relacji między stowarzyszeniem

a jego terenowymi jednostkami, zmniejszając ryzyko zbytnej decentralizacji stowarzyszenia i autonomizacji jego jednostek.

Przy analizie skutków przyjęcia w stowarzyszeniu modelu podwójnej osobowości prawnej duże znaczenie mają także przepisy prawa administracyjnego i podatkowego, opierające stosowane definicje na pojęciu osoby prawnej. Uzyskanie przez terenową jednostkę osobowości prawnej pozwala szczególnie na szersze korzystanie z uproszczeń i zwolnień oraz uprawnień przysługujących organizacjom pozarządowym na mocy Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Nabycie osobowości prawnej wiąże się jednak również z modyfikacjami z zakresie odpowiedzialności członków jej zarządu oraz nowymi obowiązkami o charakterze sprawozdawczym.

Wydaje się więc, że przyjęcie modelu podwójnej osobowości będzie korzystniejsze dla większych stowarzyszeń, prowadzących działalność na szerszą skalę. Uzyskanie przez ich terenowe jednostki osobowości prawnej pozwala im bowiem na swobodniejsze uczestnictwo w obrocie cywilnoprawnym, a także na szersze wykorzystywanie uprawnień wynikających z przepisów prawa administracyjnego i podatkowego. Ze względu na dodatkowe obowiązki i zmiany w zakresie odpowiedzialności członków zarządu terenowej jednostki model ten może być zaś mniej korzystny dla stowarzyszeń mniejszych i prowadzących bardziej ograniczoną działalność.

BIBLIOGRAFIA

- Hadrowicz, Elżbieta. 2016. *Prawo o stowarzyszeniach. Komentarz*, Warszawa: C.H. Beck.
 Izdebski, Hubert. 2004. *Fundacje i stowarzyszenia. Komentarz, orzecznictwo, skorowidz*, Krasnobród: Eco Anna Piechowiak.
 Radwański, Zbigniew, Olejniczak, Adam. 2013. *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa: C.H. Beck.
 Rzetecka-Gil, Agnieszka. 2017. *Prawo o stowarzyszeniach. Komentarz*, LEX [edycja elektroniczna].
 Suski, Paweł. 2011. *Stowarzyszenia i fundacje*, Warszawa: LexisNexis.

AKTY PRAWNE I DOKUMENTY

- Sprawozdanie stenograficzne z 22 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniach 22, 23 i 24 lutego 1990 roku.
 Statut Niezależnego Zrzeszenia Studentów z siedzibą w Warszawie.
 Statut Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego z siedzibą w Warszawie.
 Statut Związku Harcerstwa Polskiego z siedzibą w Warszawie.
 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2017 r. poz. 459, z późn. zm.).
 Ustawa z dnia 16 września 1982 roku – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2017 r. poz. 1560, z późn. zm.).
 Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 roku – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. 1989 Nr 20, poz. 104; Dz.U. z 2017 r. poz. 210, z późn. zm.).
 Ustawa z dnia 17 maja 1989 roku o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2018 r. poz. 380, z późn. zm.).
 Ustawa z dnia 23 lutego 1990 roku o zmianie ustawy – Prawo o stowarzyszeniach i ustawy o szkolnictwie wyższym (Dz.U. 1990 Nr 14, poz. 86).
 Ustawa z dnia 23 maja 1991 roku o związkach zawodowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 263, z późn. zm.).
 Ustawa z dnia 4 lipca 1991 roku o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. z 2014 r. poz. 1726).

- Ustawa z dnia 15 lutego 1992 roku o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. z 2018 r. poz. 1036).
- Ustawa z dnia 13 maja 1994 roku o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r. poz. 43).
- Ustawa z dnia 13 maja 1994 roku o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r. poz. 48).
- Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości (Dz.U. z 2018 r. poz. 395, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 13 października 1995 roku o zasadach ewidencji i identyfikacji podatników i płatników (Dz.U. z 2019 r. poz. 63).
- Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 roku o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2017 r. poz. 700, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2018 r. poz. 800, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 15 września 2000 roku – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2017 r. poz. 1577).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2018 r. poz. 450, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 11 marca 2004 roku o podatku od towarów i usług (Dz.U. z 2018 r. poz. 2174, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 25 września 2015 roku o zmianie ustawy – Prawo o stowarzyszeniach oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 1923).
- Ustawa z dnia 24 listopada 2017 roku o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych (Dz.U. z 2017 r. poz. 2361, z późn. zm.).
- Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o stowarzyszeniach oraz niektórych innych ustaw, druk nr 3019, 15 grudnia 2014 roku.

ORZECZNICTWO

- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 31 stycznia 1996 roku (sygn. akt I ACr 615/95, LEX nr 1680543).
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 21 listopada 2007 roku (sygn. akt I ACa 906/07, LEX nr 370719).